

ЕЛИН ПЕЛИН И ЙОРДАН ЙОВКОВ

ЛИТЕРАТУРНИ ОТНОШЕНИЯ И ВЛИЯНИЯ

Димо Минев

Името на единия писател почти винаги ни насочва към името на другия — дотолкова ги чувстваме свързани по време и по характера на тяхното творчество.

Елин Пелин и Йовков са почти връстници: първият е три години по-възрастен от втория и живя дванадесет години след него.

И двамата са родени и отрасли в село, но в различни български краища, които не си приличат. Елин Пелин е от Западна България, чедо на упорита шопска среда, сред която той е изградил основния си мироглед и характер, макар че след двадесет и третата си година (1900 г.) е живял само в столицата, докато Йовков има по-продължителни и яки корени в селото. Последният е закърмен и прекарал детинството си в дебрите на Балкана — Жеравна; — а зрялата си възраст — в равна Добруджа, край границата, гдето е учителствувал до Балканската война, та му се събират към трийсетина години живот на село.

И за двамата селото е постоянният източник на вдъхновение, теми, образи и светоразбиране. А като съвременници, те отразяват сходни исторически състояния на българския бит и психика, затова винаги сме склонни да ги сравняваме, да търсим прилики и отлики в техните произведения.

Елин Пелин е прекарал само двадесет и две години на село, а столицата след това се оказала благоприятна среда за неговата писателска изява още в началото на сегашния век. Така през 1904 г. той издава първата си разказна сбирка, която го утвърждава като майстор разказвач. Той продължава да пише само в областта на разказа, извън не много стихотворения, пародии и стихове за деца, засяга повестта, но в романа не се и опитва.

Йовков, напротив, е живял по-продължително на село, по-дълго време е натрупвал наблюдения и впечатления от селския живот, ала по-късно и по-бавно се отприщва писателската му стихия, която по-плодовито изявява по-нататък. Макар да се опитвал да пише преди 1905 г., той засилва творчеството си след тая година, първоначално лирическо — в духа на Яворовата поезия, на модния за онова време индивидуализъм до 1910 г., когато е печатан първият му разказ, за да продължи само като разказвач — с разкази и повести — до 1930 г., когато навлиза и в областта на драмата и романа.

Така се очертават два различни пътя на творческо развитие у двамата писатели.

Но времето налага върху тях своя печат и ги свързва. Малко по-младият Й. Йовков тръгва като белегрист по пътя, начертан от Елин Пелин и се учи от неговото писателско умение. Че го е чел и харесвал, това свидетелствуват негови съвременници, близки другари учители като него. Георги Вълчев казва за времето около 1905—1906 г.: „Виждал съм го

(Йовков, Д. М.) да четете от Елин Пелин „Разкази“ и „Пепел от цигарата ми“ и се възхищаваше от хубавия му език.¹

А друг учител от онова време д-р Стефан Мартев пояснява по-подробно: „По време на дружбата ми с Йовков (1906—1909 г.) най-много четяхме преводна литература. От българските автори най-любими и най-четени от Йовкова бяха Иван Вазов и Елин Пелин, който по онова време беше издал две сборки разкази (1904 и 1906 г.)² и „Пепел от цигарата ми“ (1905 г.): Йовков, а и цялата ни група любознателни учители и ученици, със жажда поглъщахме всичко писано или издадено от този многообещаващ български писател.“³

Йовков бил страстен читател на художествена литература както в мирно време, като учител до Балканската война, така и през войните и по-късно до края на живота си. За гая Йовкова страст към книгите ни дават представа няколко негови молби от 1917 г. да му бъдат дадени за прочит книги от Народната библиотека — София: от Толстой и Куприн, а по-късно от майсторите на античното разказвателно изкуство — гръцките и римските историци.⁴

От друга страна, той бил надарен със силна памет и впечатлителност, които са задържали в съзнанието му наблюдавани образи, случки и събития в живота и добитите от прочит представи за лица и събития, описани от други майстори на разказното изкуство. Затова в негови повести, романи и драми може да доловим навен от харесани образи и действия на герои на други писатели — български или чужди.

Когато след 1910 г. Йовков започнал да пише разкази, той се спира на заобикалящата го действителност и от нея почерпва сюжети и образи. За тях негови първи разкази: Облог, Баща, Сините минзухари, Звездна нощ, Нова пролет, Една песен, Елка, Русалска нощ, Тъга — печатани между 1910 и 1912 г. — Йовковият другар Георги Вълчев посочва прототипове, пейзажи и случки, възпроизведени от писателя и наблюдавани в Добруджа, где то е живял и учителствувал Йовков.⁵

Огражение на добруджанската действителност, някои от тях разкази напомнят Елин Пелинови творби на подобна, но в друг географски обект действителност — из бита на българския селянин.

Ала Йовков следва не само идейната насока на Елин Пелиновото творчество, а се ползува и от някои негови похвати на живописно и езиково изобразяване. И тук откриваме по-пряко влияние, което в този случай се явява полезна школа за писателско израстване.

„По жътва“ от Елин Пелин (Разкази, том I. 1904 г.) започва с картина на лятната жегла в Софийското поле по време на жътва. Млад момък Никола жъне на нивата с майка си и малката си сестра. Дочуват се песни на жетварки от други ниви. Сред тях се извива гласът на Пенка, Николовата изгора. Той я слуша и се провиква, но скоро Пенкиният глас млъква. Тя е поразена от слънчев удар и примира. Струпват е жетвари около нея. Дохожда и Никола, който припада до трупа на любимата си.

В разказ с по-усложнена интрига „Елка“ (сп. „Наш живот“, год. V, 1912 г. кн. 5, с. 258—269) Й. Йовков рисува също лятна картина на полето по коситба. Елка, една сестра между петима братя, е на полето с братя си Иво, който коси трева, а тя си плете венци. Извива се буря, Иво качва сестра си на коня, и с косата в една ръка, препуска към селото, но конят се подплашва, извива се и Елка пада над косата, която пробожда гърдата ѝ и тя умира.

¹ Димо Минев, Йордан Йовков. Документи и свидетелства за живота и творчеството му. БАН, 1947 г. с. 94.

² Вторият том разкази е издаден през 1911 г. Може би се отнася за сборката „От прозорца“, 1906 г.

³ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 125.

⁴ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 143 и 210—11.

⁵ Там, с. 221—225.

В този разказ на Й. Йовков има един момент на надиграване при ръченица. Елкият брат Стойчо засвирва на кавала, Елка заиграва, след нея полита нейният връстник свещарят Стамен. Дватама се надиграват.

Този епизод напомня ръченицата-надиграване между Христина и Лазар Дъбакът във „Ветрената мелница“ от Елин Пелин в първия му том разкази (1904 г.).

Йовковият разказ, с типичен добруджански пейзаж, има донякъде автобиографичен характер: Йовков е имал една сестра между петима братя и тя умира през 1907 г. при други обстоятелства, но разказът на Елин Пелин със сюжетната си интрига очевидно го е подсетил да нарисова по-друга картина с много повече подробности — дълги описания и много епитети.

Друг разказ на Елин Пелин „Спасова могила“, печатан най-напред в списание „Художник“, год. I, 1905 г., в което и Йовков е сътрудничел тогава със стихове, навеев Йовкову идеята за разказа „Русалска нощ“ (сп. Наш живот, год. I, 1912 г. кн. VII—VIII).

В Елин Пелиновия разказ дядо Захари носи на гръб болното си внуче Монката към Спасова могила да преспят там, наред със стотици други болни, дошли да се излекуват, но Монката през нощта умира с последна мисъл за покойната си майка.

Йовков възсъздава подобна картина: стотици селски коли принасят болни към Севендишката гора, където те ще преспят през русалската неделя, когато русалки ще берат росен, ще го поставят в кърпите на болните, които с това цвете лекуват болестите си.

Болният Видул е докаран също от родителите си, преспива сам в гората. През нощта той сънува своята любима, която в това време е дошла край него и поставя билки в кърпата му със стрък здравец, отбоден от косата ѝ. Видул се връща ощастливен в село.

Йовковият приятел Георги Вълчев, учител в село Саръджа (днешно Росница), край което е Севендишката гора, свидетелствува, че турци и българи вярвали, че в тая гора растат лековити билки, затова ги берели рано сутрин през русалската неделя, но, пише той „не чух да ходят хора в тази гора на лечение. Може би Йовков, като е слушал постоянно от Спаса (училищният слуга, който берял билки оттам. Д. М.) за лечебните свойства на билките от тази гора, да му е хрумнала идеята да измисли и напише този хубав разказ.“¹

По-интересен е фактът, че разказът „Спасова могила“ от Елин Пелин е насочил Йовков да одухотвори подобно вярване в Добруджа с типични за нейната географска особеност картини и вярвания.

Изобщо Йовков и в по-късното си разказно творчество се ползува от харесани образи, случки и положения, които намира у други писатели.

От такива подсециания и примери той изгражда съвсем убедителни нови положения и събития в своите разкази. Така например завършекът на разказа „Червеният цветец“ от Всеволод Гаршин (Издаден от Всемирна библиотека след 1910 г.) — гдето е разказано как душевноболният избягва от лудницата, за да откъсне желано цвете, което се намира въвън, и сетне се връща пак в сградата. „Сутринта го намериха мъртъв. Лицето му беше спойно, светло; изтощените черти с тънки устни и дълбоко хлътналите му затворени очи — лицето му изразяваше някакво гордо щастие. Когато го поставиха на носилката, опитаха да разтворят ръката му и да махнат червения цвят. Но ръката му беше вкоченясала и той отнесе своя трофей в гроба.“

И в края на големия разказ „Последна радост“ от Й. Йовков главният герой Люцкан, продавач на цветя в мирно време, през войната е издъхнал с простряни ръце към близкото цвете. „Той се вгледа в това изгаснало и безжизнено лице, забележа вторачения поглед и това чудно умилнение, което беше застигнало на него. Проследи посоката на погледа, про- следи и протегнатата ръка. Очите му срещнаха белия цветец, леко разклатен от вятъра. Той спря коня си и още веднъж се вгледа в трупа.“

¹ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 225.

— Бедният! — помисли той. — В последната си минута той като че се е мъчил да откъсне това цвете!“

Йовков сам изповядва: Имам добра памет. Помня всичко.“¹ затова може вече несъзнателно да се ползува от запечатани дълбоко в съзнанието му образи, картини и положения.

В повестта „Жетварят“ (1920 г.), глава XVI, е разказано за ограбването на златен венец над икона в селската черква. Това злодеяние е извършено от Гроздан през една бурна нощ със светкавици и дъжд.

Икона, каквато Йовков описва, не е имало в с. Каралии (сега Красен), где то е разположено действието на повестта, и тая черква послужва на писателя за място на това действие. „Кражба на венец не е ставало в Каралии“ — твърди тамошният учител и другар на Йовков — Георги Вълчев.²

Такава сцена — ограбване в среднощ на венец от икона в черква има в романа „Нова земя“ от Иван Вазов (Част пета, глава XXVIII. Небивали нощни богомолци).

Но подобно действие по-подробно се разиграва в повестта „Нечиста сила“ от Елин Пелин (сп. Слънчоглед. Год. 1, 1909 г. кн. 1, 2, 3—4). Там игуменът на манастира с размътена душа от страст към изкушаващата го кръчмарка Цековица, за да задоволи нейната ненаситна жажда за пари, разпродава всичко, което има в манастира, и най-сетне една нощ, при светкавици, влиза в черквата, обира сребърните украси на иконите, кръста и всички сребърни съдове в олтаря, продава ги в града и парите от тях дава на Цековица.

Тази именно случка-картина у Елин Пелиновата повест е по-сигурният повод за Йовкова да развие и опише още по-подробно деянито и преживяванията на главния герой Гроздан, който ограбва венеца под иконата, подарена на черквата от неговия враг Вълчан.

И в езиково отношение Йовков през първия период на разказното си творчество между 1910 и 1912 г. — е следвал линията на Елин Пелин: описания на природни картини, психологически анализ и предаване преживявания на героите, с тази разлика, че у Елин Пелин има по-сбити по-стегнати описания, докато у Йовкова те са по-разтегнати, с много прилагателни и епитети, от които той по-късно се освобождава.³

Затова той не включи тия разкази в събраните си произведения.

Първият допир и конфликт по книжовен път между двамата писатели става, когато Йовков написал разказа си „Балкан“ и го предложил на военното списание „Отечество“ за печат: Елин Пелин е бил един от редакторите на списанието. Сам той разправя: „Аз веднъж си намерих белята, защото си позволих да кажа на Йордан Йовков за едно нещо, което беше втикнал в един негов разказ, че е излишно. Той ми се разсърди. После стана цяла разправа из литературните кръгове и из излязох най-лошият човек, а той стана много „гонен“ писател, че съм го „подгонил“. (Обаждат се: — За кой разказ?). За неговия разказ „Балкан“ (с кучето). Аз бях тук през време в войната. Във Военното министерство, което издаваше „Отечество“, бяхме мобилизирани няколко писатели. Григор Василев беше негов покровител и близък приятел. Той ми даде този разказ и каза: „Взemi го, Пелине, много хубава работа.“ И аз го взех. Но поради тия литературни скрупули, дето ви ги разказвам — да търся да няма излишна дума, намерих нещо излишно. Той за едно куче Балкан разправяше и беше турил и една кучка вътре, която съвсем излишно си размахваше опашката в разказа. Аз казах на Григор Василев: „Всичко хубаво, но дали би могло той да види — да премехне

¹ Спиридон Казанджиев, Срещи и разговори с Йордан Йовков. София. Наука и изкуство. 1960 г. с. 12.

² Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 232.

³ За тия първи свои разкази Йовков през 1932 г. се признае така: „Те не струват“... „Сега не мога да ги чета. Но онова време аз съм обичал много прилагателните и съм ги блъскал без мяра — по две-три наведнъж. Види се, такава ще да е била модата тогава. Днес, може да се каже, сме се освободили вече от това зло.“

Спиридон Казанджиев, Срещи и разговори с Йордан Йовков. . . с. 69.

тази кучка, да очисти разказа.“ Той му казал и Йовков се разсърдил: „Той ще ме учи мене на акъл!“ И, разбира се, станах лош. Но мисля, че той я премахна после.“¹

Неприет в списание „Огечество“, разказът „Балкан“ е печатан в списание „Съвременна мисъл“ (Год. IV, кн. 27—3. IV. 1915 г.).

За това отказ от сп. „Огечество“ Божан Ангелов своевременно обвинява главния редактор: „Нали през дено си един от най-големите бездарници в нашата литература, който ръководи субсидираното списание „Огечество“ (става дума за Александър Кипров — б. м.) и който с празни патриотски фрази изкупува своето тлъсто платено място, нали той е отказал да напечати в това списание, което се рекламира за патриотично, най-художественият патриотически разказ от ново време — говоря за разказа „Балкан“ от Йордан Йовков, един млад белегрист с големи надежди. . .“ (сп. Съвременна мисъл, кн. 29—17. IV. 1915 г.)²

Но в писателските среди е останало впечатление, че Елин Пелин е отхвърлил разказа от сп. „Огечество“. Това пише Георги Константинов: „Елин Пелин някога бе отказал да печата във военните издания, където е бил редактор, Йовковия разказ „Балкан“. . .“³ Първата изява на отношение към Йовков прави Елин Пелин в едно интервю през 1924 г. Дотогава Йовков е проявен писател с два тома военни разкази, една повест „Жетварят“ (1920 г.), та Елин Пелин се изказва за вече достатъчно оформен свой събрат по перо.

След като отрича художество у Георги Райчев, когото обвинява в подражателство, Елин Пелин отговаря на въпрос какво мисли за Йовков.

Разпитваният го пише „Елин Пелин цени неговите разкази, но, като тънък съдия на художествената техника, той намира у Йовкова художествени прегрешения.

— Неговите разкази са премного дълги. На Йордан Йовков липсува чувството за мярка и не знае къде да спре. В разказите си той понякога вмъква излишни подробности и епизоди, които нямат нищо общо с основния мотив на произведението, с главния нерв на събитията.

Просто се чудиш, защо му е потрябвало да се отбие в една странична случка, която разваля впечатлението и уморява вниманието. В това отношение по-стегнат е Георги Райчев, който си е изработил и хубав стил.“⁴

Йовков в това време е бил в Букурещ, на служба в българската легация, гдето били получавани всички български вестници, излизали в София, и той сигурно е чел това интервю.

Христо П. Капитанов, тогава студент в Букурещ, често се среща и разговарял с Йовков, ми сподели, че през пролетта на 1924 г. Йовков му говорил за Елин Пелин с голямо раздражение и нападки, което е още едно доказателство, че на Йовков е било известно изказването на Елин Пелин.

Но в това интервю Йовков ще е прочел казаното от Елин Пелин за повода и съдържанието на повеста му „Нечиста сила“. Елин Пелин разказва:

„А знаеш ли как ми се наложи той сюжет?

Аз много пъти съм минавал през хана на Горни Богров. Тука аз си почивах, когато отивах на лов. На тезяха всякога стоеше снажна жена, не в първата си младост, но запазена и не знам какво привлекателно и съблазнително нещо имаше в цялата ѝ фигура.

В тоя хан цял ден се трупаше народ, пиеше и поглеждаше към ханджийката. Цялото село си харчеше парите в хана. Сума свят се беше разсипал. Постоянен посетител на хана

¹ Елин Пелин, Събрани съчинения. Том десети. София. Български писател, 1959 г. с. 497—498.

² Виж Йордан Йовков. Събрани съчинения. Том първи. София. Български писател, 1956 г. с. 550—552.

³ А. Страшимиров, Елин Пелин, Йордан Йовков в спомените на съвременниците си. София, Български писател, 1962 г. с. 461.

⁴ С. Елин Пелин, в. Неделна епоха, седмичен лист за литература, изкуство и критика. Год. I, врой 8, София, 16 март 1924 г.

Това интервю не се намира в том X. Събрани съчинения на Елин Пелин.

беше и калугерът от близкия манастир. Поради ханджийката той разсипа манастирското богатство и сам се сгромоляса. Мъжът на ханджийката не е можал да издържи и казват, че бил отровил жена си, тая селска Месалина". Разбира се, обвинението не се доказва и ханджията е днес свободен.

Видях неотдавна калугера. Станал е неузнаваем и остарял и увехтял.

Ето тоя мир около хана, селото и манастира ми послужи като материал за „Нечиста сила“

Йовков ще е чел на времето повестта „Нечиста сила“, печатана в списание „Слънчоглед“ (1909 г.), ала и тоя подробен и конкретен авторски разказ за възникването на „Нечиста сила“, може също да го е подсетил и подбудил да се залови да опише Антимовския хан и неговата магнитна сила за добруджанските селяни — Сарандовица.

Подобен образец на разказна постройка Йовков е можел да види у Н. Гогол — „Вечера на хуторе близ Диканьки“, преведени и на български през 1919 г.

Интересен факт е, че през 1928 г., когато е издадена книгата „Вечери в Антимовския хан“ от Йовков, в Румъния излиза от печат разказна сбирка с подобно заглавие „Ханът на Анкуца“ от Михаил Садовяну. Последният, запитан за Йовковата книга, която той прочел в румънски превод, отрича всякакво влияние между тях: „и дума не може да става за някакво заимствуване. Едно съвпадение между близки по дух писатели.“¹

Въпросът обаче за връзките между тия произведения досега не е проучен и следователно остава открит. По-убедително е сходството в сюжетната линия между „Нечиста сила“² и „Вечери в Антимовския хан.“

Елин Пелин в повестта си обрисова Цековица като съблазнителен физически образ, който като магнит привлича мъжете, посетители на новооткритата кръчма: кметът, калугерът Герасим, селянинът Стоичко и полякът Младен. Всички зарязват семействата си и се разсипват по нея, а тя, съзнаваща своята непреодолима власт над тях, ги използва: иска им пари уж в заем, без да ги връща. Кметът ѝ дава пари, които той взема от общинската каса. Заради Цековица, обзет от страст и ревност, той се опитва да убие съперника си Стоичко, но след като е арестуван и сметките в общината са разследвани, той бива изпратен в затвора и когато го повеждат там, Цековица го изпраща с безразличие.

Едва възмъжалият Младен, отблъснат от Цековица, се обесва.

Посочих как игуменът на манастира Герасим, омагьосан от тая „селска Месалина“, след като е разпродад манастирския имот, ограбва и черковните скъпоценности, за да снабдява с пари ненаситната кръчмарка. Той извършва и други престъпления все тласкан от страст по измамната сирена: удушва манастирския пърч и застрелва манастирския бик, за да даде пак на Цековица кожата и месото му.

В разказа „Дрямката на Калмука“ („Вечери в Антимовския хан“) ханът в Антимовото прилича на Щегинското ханче в „Нечиста сила“. В Елин Пелиновото ханче, току-що отворено от пришелеца Цеко, са се събрали изброените по-горе лица, тръгнали по работа, но кога се вестява кръчмарката Цековица и се запознава с тях, те „четиримата мъже се прибраха, стеснено отговориха и замълчаха. Тоя миг беше един магьосан от тая жена миг“. Тя ги пленява с физическата си хубост и „мъжете мълчаха и я гледаха страстно, жадно, с широко отворени очи“.

Те забравят работата, за която са тръгнали, застояват се в ханчето и се предават на пиене: „шумяха и се смееха и за всички, освен за бае Цеко не съществуваше вече друго, освен жената със съблазнителната плът. Тая жена пълнеше с една таинствена сила всичко наоколо — от небето до земята. Тя трепереше като лятна мараня над тия разгуляни души и под нейната слънчева топлина зрѐеха и се ронеха златните ниви на потаени човешки желания“.

¹ Димо Минев, Йордан Йовков. . с. 191.

² Елин Пелин. Събрани съчинения, том пети. София. Български писател. 1968.

И Йовков рисува своята героиня с подобни черти. „А зад тезгяха, сред пушека и мъглата на печените наденици, стоеше Сарандовица, снажна, мъжествена, хубава и в напредналата си възраст, със завити около ръченика си коси и със запретнати ръкави.“

В тоя хан се заседяват селяни „уж все готови да си ходят“. Там дреме от години Калмукут и слуша „как пърпорят полите на буля Сарандовица“. Постоянен посетител на кръчмата е частният учител Баташки, който иска да се ожени за дъщерята на Сарандовица, но като получава отказ, стреля по нея и се самоубива (Дрямката на Калмука).

Всe в тоя хан си пропиляват парите бащата Матаке и синът му Матея, запленили побубавата ханджийка (Баща и син).

В тоя хан си събират спорещите за мера селяни от две села (Врагове). Дядо Моско е изоставил семейството си, „не излизаше от хана, като че беше се венчал за Сарандовица“. Той, разорвя се от пианство и завършва трагически живота си. Един от постоянните посетители на хана признава: „На всички ни е направена една и съща магия — ходим де ходим, пак около Антимовския хан обикаляме. Въртим се около Василка като харманджийски коне около стожер“ (Една торба барут).

Но Йовковите герои, дори когато с нещо приличат на Елин Пелиновите, са с омекотени характери, с подчертана свенливост, с по-сдържани жестове и действия. А когато са обладани от страст по ханджийката, те се владеят, прикриват чувствата си, с думи едва ги издават и по-плахо проповядват жизнения си нагон.

Един образ в „Нечиста сила“ — пръчът, който често се вестява в съновиденията на игумена Герасим като олицетворение на тъмната страст, която го разяжда, е използван умело от Йовков в „Постолови воденици“ (Скаропланински легенди).

Елин Пелин прави натуралистическа картина на тоя пръч — успореден мотив с разложената от страст душа на калугерина — а Йовков го представя, според библейските апокрифи, като дяволско творение, което увлича човека и го води към грях. У Йовковия разказ пръчът не е убит, както това става в „Нечиста сила“, а само причинява падането на воденичния камък над воденичаря Върбан, който бива премазан, а след туй пръчът неотклонно следва своя стопанин козарят Марин, за да напомня на читателя, че престъпната страст не е напуснала последния.

През есента на 1927 г. Йовков напуснал службата в Букурещката легация и се установил в София. Тогава се посветил по-редовно на писателско творчество. До 1930 г. той пише разкази. По това време той поддържа ограничени връзки с писатели, между които е и Елин Пелин. Проф. Спиридон Казанджиев, в чиято къща живеел под наем Й. Йовков, отбелязва старателно разговорите си с писателя и натрупва ценна документация за творческия процес у Йовкова и за неговите разбирания относно живота и литературата.

В разговор (3 септември 1930 г.) с проф. Сп. Казанджиев Елин Пелин изказва мнението си за Йовковото творчество и за начините на творене у единия и другия писател. Като научил, че Йовков е във Военния клуб да наблюдава запасни офицери Елин Пелин обяснил: „Аз не правя такива наблюдения, нито си служа с тях някога в работата. Нито едно мое лице няма съответствие в моя тип — всички са измислени. Само имената съм вземал от познати лица и някои моменти, които са ми давали повод за нещо“, а за своя събрат той установява противоположен начин на писане: „У Йовков се чувствава през всичкото време, че зад всяко лице стои жив човек, зад всеки момент, положение в разказа стои действително преживяване, спомен из личния живот или нещо разправено или чуто от някого. У него няма нищо измислено, създадено. А според мене това не е истинско творчество. Писателят трябва да познава изобщо човека и да умее след това да му дава хиляди превъплъщения. Не е необходимо да познава тоя или она, а човека“ . . . „Копирания реален човек не е интересен“. . . „Трайно и ценно е всъщност онова, което е създадено, сътворено и е измислено“ от художника без непосредствено съответствие в действителния живот. Например Дон Кихот, Тартюф, Скъперникът и пр. „После у Йовков има и друг недостатък. Много често в неговите разкази липсва център. Напоследък той печати няколко разкази

във вестник „Зора“ — те тъкмо в това отношение никак не ми харесваха. Взemi например „Белите рози“. Кой е героят тук? Опълченецът ли? Учителката ли, офицерът ли и къде е центърът на разказа? Е вижда се, че оня момент от непомитането на падналите от вечерта рози е уж тоя център — това ще е направило впечатление на автора — но не е направен тоя момент център, от който да излиза и към който да се връща разказът. Същото нещо е според мен и в разказа „Сенебирските братя“.

Йовков има добро име и трябва да го пази. Последните му разкази не са хубави.¹

В това неприкрито отрицание, което Елин Пелин прави за Йовковото творчество, права е Елин Пелиновата мисъл за обобщението, което писателят изобщо трябва да прави, кога изобразява наблюдавани типове, но тъкмо това върши и Йовков. Изследванията им и показанията на Йовкови съвременници потвърждават тоя общ за всички големи писатели начин на превъплътяване действителността, само че това се проявява в нееднаква степен у Елин Пелин и Йовков.

По същото време (18 септември 1930 г.) Йовков е имал добро мнение за творчеството на Елин Пелин. „Стана дума изобщо за нашата белетристика. Йовков смята, че тя все още е слаба. „Най-добър майстор е Пелинко, ама не работи. Талантът му е по-голям от културата и инстинктът му е по-силен от съзнанието.“²

И по-рано, когато е бил в Букурещ между 1924 и 1927 г., Йовков е имал благосклонна оценка за Елин Пелиновото творчество. Йордан Стратиев свидетелства: „За Елин Пелин говореше сериозно, но намекуваше, че пише само за деца“, а друг път го сравнявал с виден румънски писател: „Изтъкваше като изключително даровит Ливиу Ребряну — „едни Елин Пелин в едър мащаб“.³

Тия отношения на взаимно търпими зачитания между двамата писатели биват нарушени и влошени рязко през есента на 1932 г., когато в Народния театър — София бе поставена Йовковата трета драма „Боряна“. Елин Пелин присъствувал на генералната репетиция. Съпругата на Владимир Василев, тогавашен директор на театъра, разправила на Сп. Казанджиев: „... на генералната репетиция бяхме едно до друго с Елин Пелин. А он неспокоен, неспокоен; току ми дума — Цвете, каже, видиш ли го тоа — Димов, — он е цял открадат от моите „Гераци“.⁴

Георги Константинов потвърждава какво е било настроението на Елин Пелин след представянето на „Боряна“: — „И сега сякаш звучи в ухото ми (обади ми се по телефона рано сутринта след премиерата на „Боряна“) неговият малко спънат, но ясен глас:

„Константинов, тебе те нямаше снощи в театъра. . . Иди, иди утре да видиш как Йовков е окрал моите „Гераци“ . . .“⁵

Първият отрицателен отзив за драмата дава Д. Б. Митов във в. „Литературен глас“, год. V, брой 161, 24. IX. 1932 г. След като твърди, че „в нея действието не е драматично“, че „героите не са определени характери“, а „по-скоро литературни, книжни образи“, той заявява, че Йордан Йовков „не се е помъчил да измисли един свой сюжет, а е заел почти изцяло сюжета на „Гераците“ от Елин Пелин.“

В следния брой 162 (1 октомври 1932 г.) на „Литературен глас“ Елин Пелин излиза със статия „Йовковата „Боряна“ и Елин Пелиновите „Гераци““. Авторът твърди, че „не за сюжет е думата, не за съпадение на събитията, а за изцяло драматизирано чудно художествено произведение, и то, както се изтъкна вече от критиката, лошо драматизирано.“

¹ Спиридон Казанджиев, Срещи и разговори с Йордан Йовков. . . с. 28—29.

² Там, с. 34—35.

³ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 191.

⁴ Сп. Казанджиев, Срещи и разговори с Йордан Йовков. . . с. 73.

⁵ А. Страшимиров, Елин Пелин, Йордан Йовков в спомените на съвременниците си. . . с. 461.

За да докаже тоя си извод, Елин Пелин прави следните съпоставки между своята повест и драмата „Боряна“.

«СЪДЪРЖАНИЕТО НА ГЕРАЦИТЕ»

Накратко. Дядо Йордан, старият Герак, има трима синове: Божан най-стария, след него — Петър и най-малкия Павел — всички женени. Дядо Йордан е трудолюбив и честен човек. Той има спестени пари, но ги крие от синовете си. — В къщата царува несъгласие и раздори, породени от просташки егоизъм и безсмислена завист. Селската мътва разправя, че старият има скрити пари. Синовете също го подозират. Божан следи баща си и най-после го обира.

Спирам до тая точка.

СЪДЪРЖАНИЕТО НА БОРЯНА»

Накратко. Старецът Златил има трима синове: Рали — най-старият, след него Андрей и най-малкият Павел (едноименник с моя Павел). Златил има пари (не спечелени с труд като на стария Герак, но откраднати от баща му). Той ги крие от синовете си.

В къщата царува несъгласие и раздори, породени от силен егоизъм, необяснима завист. Селската мътва знае за парите и за престъплението на Златила. Синовете също го подозират. Рали следи баща си и най-сетне го обира.

Спираме до тая точка.

Защото оттук натам и повестта и драмата се развиват различно една от друга и стигат до различен един от друг завършек.

ЛИЦА И ХАРАКТЕРНИТЕ ИМ ЧЕРТИ

В „Гераците“. Старият Герак, стар българин, който иска да господства в къщи, изпуца юлара из ръце. Крие парите от синовете си.

В „Боряна“. Златил, също стар българин. Обрал някога баща си и крие откраднатите пари от синовете си. Той също иска да бъде господар в къщи, не му се удава да управлява отраснали вече мъже.

В „Гераците“. Божан, най-старият син на дядо Йордан, хитър, скритен, работлив и жаден за пари. Той си туря на ум да обере баща си и най-после го обира.

В „Боряна“. Рали — най-старият син на Златил. Скритен, работлив и жаден за пари. Той си туря на ум да обере баща си и го обира.

В „Гераците“. Петър — средният син на дядо Йордан. Безгрижен и нехаен ходи по кръчмите и пие. Не обича да работи, но има добра душа и домашните раздори го огорчават. Той казва: „Добре прави стареца“. Нека ги крие тия пущини (парите). Кога да е, пак тая душа ще яде и пие от тях!“

В „Боряна“. Средният син на Златил Андрея. Безгрижен и нехаен. Не му се работи. Ходи по кръчмите, пие и се готви за кмет (за да оправдае леността си). Той казва на братя си Павел: „Каквото и да прави баща ни тез пари, пак на нас ще ги остави“.

В „Гераците“. Павел — най-малкият син на дядо Йордан. За него е казано: „Старият Герак възлагаше най-много надежди на Павел“.

В „Боряна“. Павел — най-малкият син на Златил. При една среща с него, Златил му казва: „Хей, синко, Павле, на теб ми беше надеждата“.

В „Гераците“. Една от героините е болна: това е Елка.

В „Боряна“. Елица — също болнава (без никаква нужда за пиесата).

В „Гераците“. Ило Търсиопашката — незначително, декоративно лице, селски окаян пияница. Злъчен.

В „Боряна“. Двама подобни типа Ваклин и Едрьо. Окаяни пияници — незначителни декоративни лица. Ваклин също е злъчен.

В „Гераците“. Старият дядо Йордан живее в тъмната и прашна кръчма усамотено.

В „Боряна“. Златил живее в мазето усамотено при парите си.

След това кратко съпоставяне на същественото и важното в „Гераците“ и в „Боряна“, нека добросъвестният читател и всички ония, които служат честно на българската литература, без да си правят „кумир и идол и да му се кланят“ кажат тая еднаквост фатално съпадение ли е или ако не, как да се окачестви.“

В незабавния си отговор (в „Зора“, брой 3974 от 30 септември 1932 г.) Йовков заявява, че приведените от Елин Пелин прилики между „Гераците“ „Боряна“ са „толкоз общи, че лесно може да се намерят не само и в други литературни произведения, но и в безброй случки от живота, които стават всеки ден и ги четем из вестникарските хроники. От подобни прилики и „факти“ обаче драма още не става, нито пък моята драма се състои само от тях.

Истината е съвсем друга. Заявявам, че когато пишех драмата си „Боряна“, нито за миг мисълта ми не се е спирала върху повестта на г. Елин Пелин. Нито ми е минавала през ума дори; изходната точка, първоначалната идея за драмата си аз взех от собствения си разказ „Имане“ (във „Вечери в Антимовския хан“). Отначало сюжетът беше по-друг и претърпя ред изменения, които са известни и на г. Д. Шишманов, комуто по него време бях разказал плана си. Тоя сюжет доби окончателния си вид по-късно, когато един мой приятел, г. Петко Колев Тишелов, учител в гимназията в гр. Харманли, ми разказа една действителна случка, която е и ядката на драмата ми.

Имено. Един стар селянин, голям скъперник, имал пари и ги криел. Един от синовете му го проследил, открил где са парите и ги взел. Старецът от мъка умрял. Отпосле синът, който ограбил баща си, остарява, става също такъв скъперник, крие парите си, а неговите синове на свой ред искат да го ограбят. Тая истинска случка още в суровия си вид съдържа, както се вижда, всички данни, които намериха място и в пиесата ми.

Когато Тишелов ми разказа всичко това, аз го помолих да иде в селото, дето живее старецът (той му е роднина) и да ми съобщи повече подробности. Той направи това и резултатът ми съобщи с няколко писма, които притежавам. Съобщи ми напр., че един от синовете на стария от ден на ден ставал по-скъперник, че постоянно викал: „нямам, нямам“ и пр.

Освен тия подробности, които Тишелов ми съобщи, понеже е учител по български език, по мое предложение той зададе на учениците си от VI клас домашно упражнение на тема: „Караници между баща и синове“. Тия упражнения, в които са разказани най-различни семейни свадни, отчасти използвани от мене, също ги имам у себе си.

Учениците, които са ги писали, са живи, жив е и учителят им Тишелов.

Нещо повече: старият скъперник, който е прототип на Златила в „Боряна“ и за когото се отнася цялата история за парите, както е в пиесата, е също жив и си живее и сега в едно тракийско село. Ако стане нужда, аз ще кажа и името му и селото, гдето живее. Г-н Елин Пелин и приятелите му (пък и ония, които поискат) ще могат да отидат там и да го видят с очите си.“

По-нататък Йовков уверява, че „никога не съм изпитвал липса от сюжети. Колкото ги имам, би трябвало да живея още един живот, за да ги обработя. От тях аз бих отстъпил на драго сърце и на ония, които от двайсет години напразно ги търсят“.

За извор, от който черпи сюжети за драмите си, Йовков посочва белетристическите си произведения, в които „живеят цяла галерия от най-разнообразни типове, от които за една моя пиеса мога да си взема колкото и които ша.“

Последното Йовково уверение е вярно за произхода на първата му драма „Албена“, която е възникнала от сюжет, почерпен от разказ със същото име.

И за „Боряна“ посоченият книжовен извор е разказът „Имане“, печатан през 1927 г. В него е разказано за предсмъртните минути на старица-скъперница, намерила в младини скритите пари на своя свекър, който на умираше не смогнал да обади где ги е скрил и тя

сега — в същото немощно състояние и по същия начин — само със знак на ръката си не успява да издаде тайната си. Нейните дъщери и зетьове остават умираещата и хукват да търсят из къщи тия пари.

Когато не ги намират, те се връщат да я питат, но намират майка си издъхнала.

За това разказ Йовков е използвал действителна случка, станала в село Чифлик Мусубей (сега Долен извор),¹ където е бил учител през 1900—1901 г. и между 1904 и 1906 г.

Указа нието, което Йовков дава за приноса на П. Тишелов, се потвърждава от Йовковата архива, в която са запазени няколко негови писма до Йовков по това въпрос, заедно с 54 писмени работи от ученици и ученички от V^б клас на Харманлийската гимназия като домашна работа на тема: „Добър баща, а лоши синове и дъщери“.²

Самият Петко Тишелов, запитан от мене, през 1946 г. писа какво е разправил на Йовков и каква помощ му е оказал относно „Боряна“.

„Веднъж, когато бях в София, разказах на Йовкова за този селски семеен живот, който той рисува в „Боряна“.

Едно доста заможно семейство, в едно старозагорско село живее посред полето — обладано и денем и нощем от упорит селски труд. Главната ос на вълненията и тревогата на техния душевен живот е едно скрито гърне със сребро и злато, повече злато („лири“). То е заграбено по това време от единствения син на живия още старец-скъперник. Този единствен син на свой ред има няколко синове, които знаят за това гърне — всеки поотделно — и дебнат, всеки за себе си, да го заграбят, във вреда на братята си. Това страстно и алчно желание е заслепило всички. В душата си те са се превърнали на същински вълци хищници. Постоянното дебнене, подозрение и недоверие е потиснало всички останали семейни и човешки добродетели у тях.

Помрачен е живота им. Има достатъчно ниви за всички, хамбарите са пълни с храна, но вместо радост — спречквания и ежби. Срещу всяко желание да се задоволи някоя появила се нужда, се чува над всичко думата „няма“, „няма“. . . произнасяна от стария и от младия старейшина. Целият дом се е превърнал на извор и гнездо на типичното селско скъперничество. . .

Когато по-нататък довършвах разказа и се спирах на повече подробности, на типа на лицата, отношенията между членовете на семейството, на смешната и сериозната страна на този живот, в който главното (двугателната сила) са тези скрити пари — аз не знаех и не подозирах тогава, че Йовков е посрещнал моя разказ като откровение за своите авторски задачи и му е отдавал такова изключително значение и внимание. За този сюжет, толкова известен и разработен в световната литература от големи писатели — Плавт, Молиер, Гогол и др. — си мислех тогава, че всичко е вече казано. Но Йовков продължаваше да ме слуша с голямо внимание и интерес. Той толкова се вживяваше в разказа, че ме затитваше за някои подробности, на които аз в момента не можах да отговоря. Заради тия подробности, в края на разговора, се уговорихме — след като се завърна, да отида в село и наново да направя проучвания, съобразно с изискванията и въпросите на Йовкова.

Разбрах, че Йордан се интересува от много подробности, затова, освен моите проучвания, му изпратих описания от ученици, на които зададох домашни работи на теми: „Скъперничеството“, „Скрити пари“, „Богатство“, „Караници“, „Лоши отношения в семейството“. Учениците писаха с увлечение, без да се подписват, за да имат свобода на изказване.

Йовков писа, че и тях използвал. Доколкото си спомням, имахме още една среща и сме говорили допълнително за тези материали.³

Обяснението, което дава Йовков, потвърдено от разказа на осведомителя му Петко Тишелов, е решително доказателство, че нашият живот, сходните условия на живот и раз-

¹ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 280. Сведение от Ловчо Стоянов.

² Димо Минев, Към изворите на драмата „Боряна“ от Й. Йовков. сп. Театър. Год. X. кн. 3, 1957 г. с. 17.

³ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 357—358.

бирания у западните (шопските) и тракийските селяни, също и в някогашна Добруджа,¹ е служил като непресушим извор за художествено изобразяване у двама писатели съвременници, които познават основно селския бит, за да стигнат и двамата до сходни образи и драматични положения.

Йовковата драма е изградена от два потока: — скъперничеството на бащата, притежател на много укривани пари, алчността на синовете му да ги присвоят и — влизането в този дом на млада, обаятелна снаха, която с хубостта и веселия си нрав разсейва отровата на ежби и престъпни замисли.

Вторият сюжет (за Боряна) е разказан Йовкову от един добруджанец Стоян Петров Бандев от с. Алфатар. Касае се за истинска случка на пристанала мома у богато семейство на скъперници, което бива преобразено от новата снаха.²

За своята драма Йовков е натрупал градивни материали и от други източници. Един от тях идва от неговия тъст Абаджи Кольо, който на младини живял оскъдно, много работил, пестял и скътал пари за старини. В края на живота си той разделил парите на петте си дъщери. Когато „Боряна“ била представена в Добрич (сега Толбухин), гражданите открили, че има подобни черти между Златил в драмата и Абаджи Кольо — в характера му, негови думи и изрази.³

Все пак, не е изключена и тази възможност: у Йовковото съзнание да е засядал сюжета на „Гераците“ и по-късно, когато той композира своята драма, може би вече несъзнателно да ползува някои характерни прояви и положения, дадени от Елин Пелин в „Гераците“. В случая сходствата между „Гераците“ и „Боряна“ имат някои съответствия и в народното творчество. Там, в някои народни приказки за бащата и тримата му синове, винаги първият е представен като лош, с лош нрав, а най-малкият е надарен с добродетели и той, макар да е преследван от съдбата, в края винаги успява да възтържествува.

Директорът на книгоиздателство „Хемус“, което издаваше Йовковите произведения, Христо Т. Хаджиев разправя, че когато възникнала свадата между Елин Пелин и Йовков, последният му поискал разказите на Елин Пелин, за да ги прочете, та да разбере какви са основанията на обвинението в плагиатство. Двамата писатели след три-четири месеца се сдобрили, според уверенията на този темен общ издател.⁴

За това помиряване ни осведомява и Георги Константинов:

„Тази вечер край Йовкова се бяхме събрали доста приятели. И той беше необичайно весел, говореше непрекъснато. . . А ние слушахме прехласнати. Накрай, когато наближаваше времето да се разотиваме, след една къса пауза, той — широко усмихнат — се обърна към нас:

— Знаете ли — ние с Пелинко се сдобрихме. . .

Разбрахме защо тази вечер той беше тъй разговорлив, тъй довслен и весел. . .⁴

Убедително обяснение за тия предизвикани свади между двамата писатели дава близкият на Елин Пелин другар, литературният критик Симеон Радев, който прави съществена разлика между писателя и човека Елин Пелин. За писателя той сочи, че е „реалист, но с реализъм, проникнат от дълбоко човешко чувство. Сърцето му е пълно със състрадание към жертвите на съдбата“. Същият автор изтъква, че „има и друг Елин Пелин — този, когото познаваме ние, другарите му, от срещите си с него“ и той заключава: „Истината е,

¹ „Тая история наумява ва Йовков друга подобна в Добрич и от двете тия истории се слагат накрай основните линии на действието в новата му пиеса“. (Боряна, Д. М.). Сл. Казанджиев, Срещи и разговори с Йордан Йовков. . . с. 66. Йовков е разправил на Казанджиев сюжета на „Боряна“ на 9 януари 1932 г.

² Димо Минев, Към изворите на драмата „Боряна“ от Й. Йовков. . . с. 13—14.

³ Димо Минев, Йордан Йовков. . . с. 304.

⁴ Там, с. 198.

⁵ А. Страшимиров, Елин Пелин, Йордан Йовков в спомените на съвременниците си. . . с. 462.

и няма защо да се крие: Елин Пелин не обичаше успеха у другите. Неговото отношение спрямо Йовков е известно.¹

Елин Пелин до късно е запазил отрицателно отношение към Йовковото творчество. Георги Константинов предава мнението му: „Пред мене той се е изказвал с известна благосклонност само за една книга на Йовков: „Ако можеха да говорят“. . . За всички останали намираще какво да възрази, дори да обвини Йовкова.“²

Йовков пък е проявявал по-голяма обективност в преценката си за Елин Пелиновото творчество, без вътрешно да се е освободил от една потаена неприязън към сродния си по талант събрат.

Пак Георги Константинов, който е дружил и с двамата, посочва:

„За двама от българските писатели Йовков говореше винаги само хубаво: Вазов и Елин Пелин. Техния език сочеше за пример, чрез тяхното творчество обосноваваше най-често собствените си разбирания за белетристиката.“³

Сп. Казанджиев е записал разговор с Йовков на 13 април 1936 г. — година и половина преди смъртта на последния. Като говорели за младите писатели, Йовков казал: „Тръгнаха по крив път. Трябваше да се излезе от стария Славейков и Вазов и техния езиковен инструмент да не се изпускат от ръце.“

Елин Пелин следва тая традиция, но у него има много думи, които изведнъж те спъват, и особено образи — явно мислени, търсени и пр.⁴

*

От този преглед на отношенията между Елин Пелин и Йордан Йовков се вижда, че двамата писатели са изминали свой творчески път и като че да на селска среда, техният поглед и интерес са били насочени пак към селския бит, но в две различни среди, гдето обаче общото и типичното в тоя бит си схождат. Йовков в началото на разказните си опити се е учил от Елин Пелин и е подражавал на неговата тематика и писателски похвати. Тая краткотрайна школа е била полезна за Йовков, който по-късно, през време на войните (1912—1918 г.) се оформя като оригинален битописец на бойните подвизи, а след тия войни се връща пак към селото, към селския труд и селските неволи. И през тоя период той не стои далеч от Елин Пелиновото белетристично творчество, което с някои свои образи и драматични полжения пак му оказва благотворно влияние за ново по-детайлно обрисуване на селския труженник в Добруджа.

Такива прилики, породени от самия живот — източник на вдъхновение и творческо оплодяване за двамата — и от може би неосъзнати внушения на по-утвърдения Елин Пелин над развиващия се и зреещ Йовков талант — ги довеждат до враждебни стълкновения, подозрения и обвинения, които за добра чест се оказват краткотрайни.

Връх на тяхното съперничество в кръга на битовото изображение и плод на неовладяна авторска завист е сблъсъка и полемиката, по повод успешно представената Йовкова драма „Боряна“.

За тоя случай приемам заключението, което във връзка с тоя спор, прави Симеон Радев: „Не важи сюжетът, а неговата психологическа и художествена обработка.“⁵ защото примери на заемки на сюжети, идеи и образи в световната литература има много, без това да накръпява художествената цена на такива произведения.

¹ Симеон Радев. Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени. София. Български писател, 1965 г. с. 248—250.

² А. Страшимиров, Елин Пелин, Йордан Йовков в спомените на съвременниците си... с. 461.

³ Там, с. 461.

⁴ Сп. Казанджиев. Срещи и разговори с Йордан Йовков. . . с. 83.

⁵ Симеон Радев. Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени... с. 250.

Всъщност, породените недружелюбни отношения между двамата най-изтъкнати наши белетристи са „обикновена история“ във всяка национална литература, защото и Елин Пелин се е учил, влияял се е от творчеството на Максим Горки, Антон Чехов и Алфонс Доде, както Йовков — от Толстой, Гогол, Гаршин и от самия Елин Пелин.

От такова школуване у по-големи майстори на художественото творчество — наши и чужди — израснаха и се утвърдиха Елин Пелин и Й. Йовков като признати класици на българското художествено слово, заради което те са преведжани с еднакъв интерес на много чужди езици.

НЕИЗВЕСТНИ ПИСМА НА АНТОН СТРАШИМИРОВ ДО ВЕРА БАЛАБАНОВА

Христо Йорданов

Антон Страшимиров се запознава с Вера Балабанова, по мъж — Божкова, през 1932 година. През последните пет години от живота си Страшимиров поддържа редовен творчески контакт с Балабанова, която проявява жив интерес към литературата и живописа. Когато е била в София, се е срещала редовно лично с писателя, а когато е заминавала за по-дълго време в Кърджали или Хасково са поддържали писмена връзка.

По-рано Вера Балабанова е живяла дълги години в Германия и след завръщането си се отдава на литературен живот. Сътрудничи в „Литературен час“, „Литературен глас“ с разкази и статии. Издава романа „Ник“, 1937 и повестта „Анчето пише. . .“, 1959, наградена от Министерството на народната просвета и Централния комитет на Комсомола.

Домот на Балабанова в миналото бил често посещаван от видните български писатели Стефан Л. Костов, Антон Страшимиров, Г. П. Стаматов, Теодор Траянов, Иван Радославов и други. . . Балабанова притежава интересната кореспонденция между Иван Радославов и Теодор Траянов и съхранява личната си кореспонденция с Георги Стаматов, Теодор Траянов, Иван Радославов и други.

Писмата на Антон Страшимиров до Вера Балабанова са изпратени през годините 1934—1937. Те са писани по различни поводи и от различни места. Последното писмо на Страшимиров, което тук не се прилага, е писано от Виена, една седмица преди смъртта на писателя. Носи дата 30 ноември 1937 година. Общият брой на писмата е 91. Тук се обнародват само двадесет. Подборът е направен с помощта на адресанта, който бе достатъчно любезен да ни предостави да прегледаме и останалата част от писмата, които не се публикуват.

Преди да замине на лечение за Виена, Страшимиров се е намирал в клиниката на д-р Димитраков (София) и там предава на Балабанова писмата, които тя му е писала, за да се съхраняват заедно и на сигурно място. . .

Писмата са писани на ръка с мастило и много рядко с молив.

Двадесетте писма, подготвени за печат в настоящия им вид от Вера Балабанова, представляват ценни документи, свидетелстващи за гражданската и творческа атмосфера на времето, когато са писани. Страшимиров се изказва по много въпроси на реализма, романтизма, неоромантизма и натурализма. . . Засяга проблемите на творческата личност и лабораторната работа на писателя за уплътняване на художествените образи. Споря за